

De nya medaljörerna

Vid årsmötet i Rimbo 13 juni 1971 tilldelade Upplands fornminnesförening sin förtjänstmedalj agronom Albert Bengtsson, Väddö, författare Karl Elfred Kumm, Örsundsbro, lantbrukare Åke Söderman, Bergshamra, och materialföreståndare Gottfrid Österberg, Österbybruk. Här nedan berättar de medaljerade om sig själva och om sitt kulturminnesvårdande intresse.

ALBERT BENGTSSON

Jag är född den 24 december 1899 i Mönsterås socken, Kalmar län. Min far var lantbrukare. Han hade en del kommunala förtroendeuppdrag, var nämndeman samt huvudman i sparbanken. Han hade god blick för värdefulla gamla saker såsom möbler och handredskap. Min mor lät oss barn förstå, att vi inte skulle kasta bort gamla ting, »för de kunde bli värdefulla någon gång».

Min första upptäckt gjordes då jag var sex år gammal. Jag hittade i ett åkerröse på föräldragården några »kopparnäsor». Dessa hade någon gång i mitten av 1800-talet använts på skor för småbarn. »Näsorna» fastgjordes mot sulan på skon, syddes därjämte fast i ovanlädret på barnskon och utgjorde ett bra skydd mot förslitning av skons ovanläder i tån. Mitt största intresse i barnaåren tilldrog sig ändå blommorna i hagarna och lövängarna, där jag enligt uppgift kunde gå eller sitta och drömma flera timmar. För fornminnen vaknade intresset först under skoltiden i kommunala mellanskolan, där den kvinnliga läraren i historia gjorde lektionerna mycket intresseväckande genom bredvidläsning och berättelser om gravrösen, stensättningar och fornborgar. Att resorna till Öland och Gotland för en »kalmarit» varit många är väl ganska naturligt, men om intresset för fornlämningar finns — torde det då bli många tillfällen till studier och förkovran i kulturhistoria. Så har det varit för mig. I min barndom var det vanligt att sadelmakare kallades hem till gården för att under några dagar om året sy selar och skomakare för att göra skor och stövlar. Dessa personer hade otroliga förråd av historier och skrock att ösa ur och, då de berättade med stor inlevelse, var det inte att undra på, om vi barn lyssnade på dem med spänning.

Under min studietid i Lund kom jag i kontakt med fil. lic. Frithiof Haze-lius, som inspirerade mig till att beskriva min hemsocken. Därvid hade jag att anlita universitetsbibliotekets stora skatter av kulturhistoria och fann att min hemsocken hade flera fornlämningar än de jag dittills känt till. År 1920 praktiserade jag lantbruk på Ruthsbo gods. En man var där sommartid helt

sysselsatt med att finna fornyfynd i jorden vid djupa bearbetningar i godsens marker t. ex. vid sparrisodling. Åtskilliga föremål från stenåldern och senare tid kom i dagen och insamlades. Jag började förstå hur rik vår skånska sydkust är på fornminnen.

Under min uppsalatid var det särskilt professorerna E. O. Arenander och R. Sernander som kom att påverka mitt intresse för fornminnen och naturvård. Jag avlade agronomexamen år 1924 och konsulentexamen på jordbrukslinjen år 1925, varefter jag lämnade Uppsala och blev kallad till lärartjänst vid Väddö folkhögskola. Redan första dagen i Väddö, den 29 oktober 1925, invigde landshövding N. Edén en ny lokal för folkhögskolans museum i ett till folkhögskolan flyttat tingshus från Ortala. Roslagen tycktes mig vid denna tid vara rik på gammal bondekulturs föremål, men många ting har sedan dess funnit uppköpare och försvunnit från sitt rätta hemvist, i synnerhet gäller detta silver, koppar och tenn samt sidenschalar, som redarna hemfört från sina resor över haven.

Under tiden 1925 till 1947 var jag lärare vid folkhögskolan under vinterhalvåret och biträdande jordbrukskonsulent i Södermanland under sommarhalvåret 1928 till 1948. Eftersom mitt huvudsakliga arbete i Södermanland gällde att upprätta förslag till avdikning av åkerjord, kom jag ofta att ströva omkring i skogarna, därför att nederbördsområdena måste anges både till storlek och karaktär. Jag vill gärna medge, att många fornlämningar upptäcktes under denna tid och blevo anmälda. Skogsområdena söder om Mälaren har säkerligen ännu en hel del fornminnen kvar att upptäcka. År 1948 blev jag ord. lantbrukskonsulent i Västmanlands län, men efter några månader begärde jag avsked, därför att längtan tillbaka till folkhögskolan blev mig för stark och helårstjänst där nu kunde erhållas.

År 1937 gifte jag mig med föreståndarinnan för Södermanlands hemslöjdsförening i Nyköping, Carin Wedin. Min makas stora kunnande i fråga om möbelstilar, hemslöjd och redskap har varit mig till betydande nytta och stor stimulans.

År 1952 blev jag invald som styrelseledamot i Väddö hembygds- och fornminnesförening och är sedan juni 1970 föreningens ordförande. Sedan början av 1950-talet är jag Riksantikvarieämbetets ombud i Väddö och Björkö-Arholma socknar. Därjämte har jag varit Naturvårdsrådets ombud intill dess Väddö kommun år 1971 uppgick i Norrtälje kommun. Sedan 1950 är jag Väddö Föreläsningssällskapets ordförande. De kommunala uppdragen har varit många, bl. a. har jag tillhört kommunalnämnden mellan åren 1952–1970 och under tiden 1956–1967 varit kommunalnämndens ordförande samt under åren 1951–1970 kommunalfullmäktiges v. ordf. Jag har aktivt medverkat till fridlysning av en löväng i Norrsund och ett enträd i Söderbacken, Väddö socken, samt medverkat vid byggnadsinventeringen inom Väddö och Björkö-Arholma socknar och vid katalogiseringen av Väddö folkhögskolas museum. Samarbetet med Landsantikvarien är från min sida sett nödvändigt, högt värdefullt och angenämt.

I tidskriften Lantmannen och i Väddö folkhögskolas Elevförbunds tidning Kasberget har jag medverkat med en del artiklar samt varit »Kasbergets» redaktör i 13 år. I koncept föreligger en sammanställning av bynannen och

deras historia inom Vaddö och Björkö-Arholma socknar. Under arbete är en historik över Kista hembygdsgård. Kanske kommer dessa arbeten att någon gång tryckas.

Huruvida mina små insatser inom kulturminnesvårdens område varit av någon betydelse tillkommer icke mig att döma, men med min konservativa läggning faller det sig naturligt att slå vakt om kulturminnena.

A. B.

ELFRED KUMM

Fastän född i Enköping så sent som 1908 är jag en produkt av det agrara Fattig-Sverige. Mina tidigaste och starkaste upplevelser har jag från skogstorp, stathus och smågårdar i Uppland, där det gamla bondesamhället dröjt sig kvar i form av primitiv skolgång, barnarbete, hästvandring och träharv, fotogenlykta i stallen, vårbruk i hästens och lärkornas tecken, bok- och tidsningsfritt.

Tre folkhögskolevintrar blev vändpunkt i mitt liv. Och eftersom samhällskriser och svår ledgångsreumatism på 30- och 40-talen stäckte den sociala karriären, blev jag forskare och skrivare med elva böcker och något hundratal tidskriftsartiklar som resultat. (Nu är jag akterseglad och ca två generationer för gammal.)

Nästan allt jag skrivit är hämtat från det agrara Fattig-Sverige, främst det gamla Uppland. Traditioner, egna upplevelser och forskningar har smält samman i socialhistoriska eller berättande böcker. I den brokiga skaran från gamla hårda men färgstarka tider ingår nödhjälpsarbetare, dagsverkstorpere, indelta soldater, byamän och sockenfolk, den skämtsamma soldaten Janne Dunder och en äventyrlig älgryttare, men först och främst fattigfolket.

E. K.

ÅKE SÖDERMAN

Att vara rospigg det är att känna beundran för våra förfäder, som var vikingar och som i sina skepp drog ut över de öppna fjärdarna mot de stora landen i öster, där de både grundade riken och utförde stora bragder. Min beundran för dessa män är mycket stor liksom för senare tiders rospiggare, som skapade en skärgårdsflotta, som var unik. I min hemsocken Länna fanns det gott om skutskeppare, en del vittberesta med minnen från de stora haven. Hängiven satt jag i min ungdom och lyssnade till några av de grånande djupvattensglarna, som varit med om det mesta från dramatiska förlisningar i rasande storm till romantiska upplevelser i tropiska hamnstäder.

Det var dessa fantastiska berättelser, som födde min nyfikenhet för det förgångna. Åtskilliga gamla lännabor har varit mina sagesmän om tider som flytt. Roslagsskalden Einar Malm har så rätt i sin lilla strof om gamle »Sotar-Olle» om vilken han sjunger. »Ej mer syns Olssons eka runda vår ör, tänk vad tiderna blir bleka, när slika karlar dör.»

Lännabygden, där jag är både född och uppvuxen, bjuder på minnesmärken, som man inte behöver skämmas över. Vid den dalgång, som skär i öst-

västlig riktning genom socknen, har vi Penningby, som med sina gråa fasader alltid tjustat mig. Utmed den slingrande å, som rinner genom Bergshamra by, finns Kvarngården, en gammal vattenkvarn med obruten historia sedan slutet av 1500-talet. Denna rika bygd blev en tillgång för mitt intresse för forna tider.

Med denna medfödda nyfikenhet för det förgångna kom jag mycket tidigt med i Länna hembygdsförening. Det var våra föregångare i denna förening, som gick in för att bevara den gamla vattenkvarnen i Bergshamra. I snart femton år har jag haft förmånen att vara ordförande i hembygdsföreningen, en stimulerande uppgift vid sidan om mitt yrke som lantbrukare och aktiv kommunalman.

Jag tror på hembygdsrörelsens framtid. Som verksam i en roslagsbygd med ett dominerande inslag av fritidsfolk under sommartid har jag mött mycken förståelse för vår verksamhet från storstadsmänniskor. För dessa har vår hembygdsrörelse mycket att skänka vad gäller förståelsen för landsbygden. Med dessa perspektiv och glädjen över att fått mottaga Upplands Fornminnesförenings förnämliga utmärkelse har jag fått styrka till fortsatt arbete för hembygdsrörelsen.

A. S.

GOTTFRID ÖSTERBERG

Jag är född i Österbybruk den 28.11.1898. Far var vallonsmed till yrket och givetvis skulle även jag vandra i fädrens spår. Efter slutad skolgång blev jag lärling, s. k. pådragare, i smedjan. Avancerade till smed, försökte mig på andra yrken inom brukets industrier och slutade som materialföreståndare i Knivfabriken 1965 vid inträdd pensionsålder. Sammanlagt 54 arbetsår i brukets tjänst.

Jag har länge intresserat mig för de gamla vallonbruken och dess människors äldre historia, seder och bruk. Tidigt började jag skriva noveller, dikter och kulturhistoriska artiklar i tidningar och tidskrifter, de flesta med motiv från uppländska vallonbruk.

Nu mera är jag hedersmedlem i Dannemora hembygdsförening och medlem av sällskapet Vallonättlingar. Jag är medarbetare i deras tidning med samma namn. Under årens lopp har jag samlat äldre fotografier från tiden före och kring sekelskiftet och sammanställt dem i form av skioptikonbilder till en serie om smedsfolk i arbete och midsommarfest. Jag sysslar emellanåt som guide vid turistbesök vid Österby-Dannemora och gläds åt att intresset och besökarantalet ökar för varje år.

Ett av mig författat festspele om bruksfolk och brukspatroner uppfördes under 40-talet vid Österby herrgård och vid ett senare tillfälle i aulan i Uppsala. Sångerna tonsattes av dir. musices Sven E. Svensson.

Och så ett tillägg. Eftersom Österby äger ett antal 1700-talsbyggnader från epoken de Geer och Grill är det att hoppas, att de räddas från rivning. Detta kanske måste bli hembygdsföreningens och alla goda krafters uppgift i framtiden. Tillsammans med den gamla vallonsmedjan kan man säga att de är monument över en förgångna svensk järnindustri.

G. Ö.